

Toplumsal Cinsiyet Bağlamında Boşanma/ Boşanma Süreci ve Kadın: Elazığ Örneği*

Divorce and the Divorce Process in the Context of Gender: the Elazığ Case

*Handan Karakaya***

Öz

Boşanma, aile kurumundan beklentilerini karşılayamayan çiftlerin, yasal yollara başvurarak söz konusu kurumdaki birlikteliklerini sonlandırma ve bireysel olarak hayatlarını sürdürme kararı alma durumu olarak tanımlanabilir. Bu süreçten erkekler, kadınlar ve çocuklar farklı biçimlerde etkilenmektedir. Boşanmanın etkilerini sadece kadın-erkek ve çocuklar olarak da sınırlamak mümkün değildir. Ancak kadının toplumsal konumunun algılanma biçiminden kaynaklı olarak sorunları daha farklı boyutlarda yaşadığı düşünülmektedir. Boşanma ve sonrasında süreç, kadın için bir statü kaybı, değersizleşme, sosyal ve ekonomik olarak zayıf kalma gibi sonuçlar doğurabilmektedir. Bu durumda kadınlar, boşanma sürecini sosyal, ekonomik ve kültürel nedenlere bağlı olarak erteleyebilmekte veya bütün hayatlarını bu erteleme süreci içinde geçirebilmektedirler. Çalışmada, nitel araştırma yöntemi kullanılmış ve yarı yapılandırılmış görüşme formu aracılığıyla veriler toplanmıştır. Çalışma grubunda yer alan kişilerden açık uçlu sorular aracılığıyla alınan yanıtlar içerik analizine tabi tutulmuştur. Çalışma grubunda yer alan 13 kadınla yapılan görüşmeler ışığında

.....

* Bu makale 8 Mart 2018 tarihinde “IV. Toplumsal Cinsiyet Adaleti: Boşanma” kongresinde bildiri olarak sunulmuştur.

** Dr. Öğr. Üyesi, hkarakaya@firat.edu.tr, Fırat Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Sosyal Hizmet Bölümü, Elazığ, Türkiye, orcid.org/0000-0003-2749-4277

■ **Başvuru:** 17 Eylül 2018

■ **Kabul:** 26 Kasım 2018

■ **DOI:** 10.21798/kadem.2019249088

This work is licensed under the Creative Commons Attribution 4.0 International License.

Cite this article as: Karakaya, H. (2018). Toplumsal Cinsiyet Bağlamında Boşanma/Boşanma Süreci ve Kadın: Elazığ Örneği. *Kadem Kadın Araştırmaları Dergisi*. Cilt 4, Sayı 2, 261-291.

kadınların boşanma kararı almada ekonomik, sosyal ve kültürel nedenlere bağlı olarak zorluklar yaşadıkları kendi ifadeleri aracılığı ile ortaya konulmaktadır.

Abstract

Divorce, the process embarked on when a couple who cannot meet each other's expectations as a family unit apply legal means to terminate their association continue their lives individually, has been disparaged by all societies throughout history. All members of the family institution are affected by the breakup of the unit; Man, women and children in different ways.

Yet, the effect of divorce are not only limited to the individual impact felt by those directly involved. In-laws, for instance, can also affect many aspects of the process. However, it is widely thought that women, due to their perceived social position, have a particularly difficult experience of divorce. Divorce and its process may cause a woman to suffer a loss of social status, resulting in social and economic weakness. In such cases, women may choose to prolong and even postpone divorce due to social, economic and cultural constraints, even deciding to live in a perpetual process of postponement. Many women suffer the consequences of an unfulfilling or bad marriage in order to avoid the negative results of a divorce.

At this point, factors affecting the prolongation of the divorce process and the problems encountered after the divorce process are among the issues that we focus on in this study. The result of interviews conducted with 13 women of our study group showed that women face economic, social and cultural difficulties preventing them from proceeding to take the decision to divorce their spouses.

Anahtar Kelimeler: Toplumsal Cinsiyet, Boşanma, Boşanma Süreci, Kadın.

Keywords: Gender, Divorce, Period of Divorce, Women.

Extended Abstract

Many societies across the world constrain women through the imposition of gender perceptions. Gender perceptions are cultural constructions of the roles of femininity and masculinity in society. Therefore, gender decides not only how women and men differ from each other, but also what and how much they can do. Therefore, gender perceptions affect women's social roles and responsibilities as well

as shaping situations directly affecting the social position of women. Social life is also shaped by the position and societal perception of the woman within the family. Gender adds to the cultural differences between women and men, as well as biological difference (sex) in the context of society and history. Gender perceptions are the source of many social and cultural problems that women fight against today. Divorce is directly linked to the family institution. Depending on the social, cultural, sexual, economic, and many other reasons why couples cannot connect with each other, the weakening of the bonds within the family lead to the disintegration of the unit.

Therefore, divorce can be defined as a situation in which couples, who cannot meet the expectation of the family institution, resort to legal means to terminate their association in the institution and decide to continue their lives individually. The initiation and continuation of the divorce process is a difficult process for the entire family. As mentioned, all members of the family; men, women, children, and other relatives, are affected during this process. The purpose of this study is to understand the experiences of women who have had to take the decision to divorce their spouses. Interviewed women were asked the following questions: 1. How did you decide to divorce? 2. Were you been concerned about the reactions of your friends, associates and your family? 3. How did your children affect your decision to begin the divorce process? 4. Did your economic situation affect the process of getting a divorce?

In this study, subjects were selected through the snowball sampling method, which is a sampling technique grouped under the qualitative research method. This technique was used in Elazığ, as divorced women were not willing to participate themselves. In this study, which was designed with qualitative research design, a semi-structured interview form was used. The sample group reached through the snowball technique generally consists of women between the ages of 30 and 52. The gender approach is based on the preparation of the questions to be asked in the interviews. The personal information of the participants who were interviewed was not included in the report to protect their privacy. The women interviewed cited various reasons to show why they postponed the decision to file a divorce. The divorced women said children, economic reasons and social constraints aggravated the divorce process. It is hoped that strengthening women's access to opportunities such as education and employment will equip them with the necessary tools to overcome such issues in the future.

1. Giriş

Toplumun en temel yapı taşı olarak tanımlanan aile, evlilik bağı ile kurulmaktadır. Bu kurumun varlığı ve devamı toplumsal olarak büyük önem taşımaktadır. Bu kurumun çeşitli sebeplere bağılı olarak sürdürülemez olması durumunda boşanma, aile birliğini sona erdiren sosyal ve toplumsal bir olgu olarak gündeme gelmektedir. Sosyal ve toplumsal bir olgu olan boşanmanın, aile kurumu, aileyi oluşturan bireyler üzerinde farklı etkileri olduğu bilinmektedir. Ancak bizim araştırmamızda boşanmanın kadın üzerindeki etkileri ele alınacaktır. Kadınlar, toplumsal cinsiyet (gender) algısının da etkisiyle boşanma süreci ve sonrasında birçok sorunla karşı karşıya kalmaktadırlar. Kadının özel alanın asli unsuru olarak tanımlanması ve ailenin her şart ve koşulda ayakta tutulma sorumluluğunu yüklenmesi kadınları erkeklere göre aile kurumunda daha yüksek sorumluluklarla baş başa bırakmaktadır. Bu sorumlulukların ağırlığı altında ezilen kadın, boşanma süreciyle birlikte bir sorun yumağıyla karşı karşıya kalmaktadır. Bunların en başında boşanma sürecinin kadın ve erkeğin ailelerine kabul ettirilme süreci gelmektedir.

Bu noktada kadın-erkek ilişkilerinin toplumsal bir iktidar bağlamında değerlendirildiğı toplumlarda iktidar erkek etrafında biçimlendirilmektedir. Bu da kadını birçok sosyal ve toplumsal olguda edilgen bir taraf olmaya doğru zorlamaktadır. Bu bağlamda erkek, bir iktidar ve kontrol unsuru olarak tanımlanarak varlığını kadını denetleme gücüne yaslı olarak derinleştirir ve bunu meşru bir durum olarak görür. Kadının bireyselliğı de bu denetim altında yok sayılmaktadır (Berktay, 2014, s.14). Böylece kadın, bir birey olarak içinde yaşadığı aile kurumunun sona erdirilmesi kararını verme gücüne sahip olamamaktadır. Bu süreçte sosyal ve ekonomik bağımsızlığı olmayan kadınlar, karar verme sürecinde söz sahibi olamama durumunu ekonomik bağımsızlığı olan kadınlara göre daha derin bir biçimde yaşamaktadırlar.

Türkiye kadının iş gücüne katılım oranının düşük olduğu ülkelerden biridir. Bu da toplumda ekonomik özgürlükleri olmayan kadınların oranının yüksek olduğunu göstermektedir. Bu noktada TÜİK verileri durumu daha net açıklayan istatistikler içermektedir.

TÜİK 2014 verilerine göre; 15 yaş üzeri bireylerde istihdam oranı kadınlarda % 26,7 iken erkeklerde bu oran % 64,8'dir. Yine 15 yaş üzeri bireylerde iş gücüne katılım oranı kadınlarda %30,3 iken erkeklerde ise bu oran %71,3'tür. Dolayısıyla Türkiye genelinde kadınların istihdam oranı erkeklerin yarısı kadardır (TÜİK, 2015). Dolayısıyla ekonomik yeterlilikleri olmayan kadınlar boşanma süreciyle karşı karşıya kaldıklarında bu sorunu daha farklı boyutlarıyla birlikte yaşamaktadırlar. Dünya üzerinde çalışma saatlerinin 2/3'ünü kadın işlerinin oluşturmasına rağmen kadınlar, dünya gelirinin sadece %10'unu elde etmektedir. Dünya gelirinin sadece %10'unu elde ettiği bir dünyada kadının ekonomik sorunlar yaşamadan hayatını sürdürme ihtimali oldukça düşmektedir (Esen, 2013, s.113). Dolayısıyla istihdamın dışında kalan, eğitim ve iş olanaklarından yoksun olan kadınlar birçok sorunla baş etmek durumundadırlar ancak baş edecek güce sahip değildirler. Eğitim seviyesi düşük ve ekonomik durumu iyi olmayan kadınların boşanma kararını verirken zorlandıklarını yapılan birçok çalışma ortaya koymaktadır. Ekonomik gücü olmayan kadınlar boşandıktan sonra çocuklarının masraflarını karşılamakta, evi geçindirmekte güçlük çekmektedirler ve bu da ekonomik güçlerinin zayıflığını göstermektedir (Can ve Aksu, 2016, s. 889). Söz konusu durum göz önünde bulundurulduğunda çalışan kadınların çok daha rahat bir biçimde boşanma kararı alabildikleri söylenemez. Toplumsal cinsiyet algısının etkin olduğu toplumlarda ekonomik özgürlük kadınları boşanma kararı almada bir nebze güçlü yapsa da tamamen bu faktöre bağlı bir güçten söz etmek zordur. Tüm diğer faktörlerin dışarıda bırakıldığı durumlarda önemli bir güç noktasıdır.

Boşanma konusunda önemli çalışmaları olan Amato da kadının eğitilmiş olmasını, aktif çalışma hayatı içerisinde bulunmasa bile, ekonomik bir güce sahip olduğunun altını çizmektedir. Ona göre, herhangi bir nedenle kadının eşiyile sorun yaşamaması durumunda çalışabilecek durumda olmuş olmak, kadını eşine karşı güçlü yapan önemli bir unsurdur. Bu durumda kadın ekonomik açıdan kendisini eşine karşı daha az bağımlı hissetmekte ve eğitim durumu düşük kadınlara kıyasla daha kolay boşanma kararı alabilmektedir (Amato, 2010, s. 651).

Toplumsal yapı içerisinde birçok yönden kuşatılmış ve kaynaklara ulaşma fırsatları erkeklerin gerisinde olan kadınlar, boşanma durumunda; çevrenin baskı ve tacizlerine uğramamak için ya ‘görünmez’ olmak gibi bir strateji seçmektedirler ya da bu kararlarını pasif bir biçimde yaşamaktadırlar. Boşanmış olma durumlarını saklayarak ve hane içinde sessizce ev içi emekleriyle hanenin yeniden üretimine katkıda bulunmaktalar ya da kamusal alanda yarı görünür halde ve her an tetikte vaziyette yaşam mücadelelerini sürdürmeye çalışmaktadırlar (Sarpkaya, 2013, s. 33). Kadın için boşanma süreci kadar boşanma sonrası dönem de sancılıdır. Bunun en temel sebepleri üç ana noktada toplanabilir. Bunlardan ilki, toplumun boşanmış kadın algısı olarak gösterilebilir, nitekim bir kadın boşandıktan sonra da genellikle çevresinden kötü tepkiler almakta, “boşanmış kadın” imajı yüzünden yalnız yaşamakta zorlanmakta ve hemcinsleri tarafından da birer tehlike olarak görülmektedir (Can ve Aksu, 2016, s. 889). İkincisi ise çocuk sahibi olmak kadın açısından boşanmayı daha zorlu bir süreç haline getirmektedir. Kadın, çocuklarını babasız büyütme ve ekonomik olarak ihtiyaçlarını karşılayamamaktan endişe duymaktadır. Son ve en önemli unsurlardan birisi de kadının ekonomik özgürlüğünün olup olmamasıdır. Kadının toplumsal statüsünün zayıf olduğu toplumlarda iki cinsiyet arasında bir güç dengesizliği söz konusudur. Yukarıda da ifade ettiğimiz gibi toplumsal cinsiyetçi yaklaşımın etkin olduğu toplumların çoğunda bu denge erkek lehine ve kadın aleyhine kurgulanmıştır. Boşanma kararı sonrasında birçok sorunla yüzleşmek durumunda kalan kadın, şiddet başta olmak üzere ölüme kadar giden tepkilerle de karşılaşabilmektedir. Bütün bunlar kadının süreci başlatmasını ertelediği gibi aile içi birçok sorunun derinleşmesine, sosyal, ekonomik ve psikolojik yıpranmalara zemin hazırlamaktadır. Dolayısıyla toplumsal olarak olumsuz bir anlama sahip olan “boşanma” olgusu, birçok nedene bağlı olarak meşruluk kazanmakta zorlanmaktadır. Ancak unutulmaması gereken önemli noktalardan birisi de sorunlu bir aile yapısının zararlarından aile üyelerini korumak, boşanmayı yok sayarak mümkün değildir.

Bu çalışmanın amacı, boşanma sürecinde kadınların yaşadıkları sorunları kendi ifadeleriyle keşfetmektir. Bu bağlamda Elazığ’da

boşanmış 13 katılımcı ile nitel araştırma yöntemiyle derinlemesine görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Araştırmanın en önemli sonuçlarından biri, kadınların boşanmayı daha önce düşündüğü fakat çocuk ve maddi gerekçeler başta olmak üzere sosyokültürel nedenlere bağlı olarak durumu ertelediğidir.

2. Kavramsal Çerçeve

2.1. Tarihi Süreç Bağlamında Boşanma Algısı

Boşanma tarih boyunca toplumlar için olumsuz bir anlam ifade etmiştir. Ancak şartların zorlamasına bağlı olarak, bazı durumlarda boşanma meşru kabul edilmiştir. Örneğin eski Roma Hukuku, hâkimin müdahalesine lüzum olmadan, boşanmaya müsaade etmekte idi. Bunun en temel nedeni bu hukuka göre, evlilik, iki tarafın iradesine dayanan akdi bir ilişkidir; dolayısıyla bu arzu ve iradenin kaybolması halinde, evliliğin sona ermesi meşrudur. Bu nedenle gerek kadının gerekse erkeğin, tek taraflı olarak evliliğe son verme arzusu bu birliğin sona ermesi için yeterliydi. Ancak İsrail kanunlarında ise erkeğe, herhangi bir sebep göstermeden karısını boşanma hakkını tanımaktaydı (Gürsoy, 1977, s. 1). Eski Türklerde de aile kurumuna verilen önem ve kurumun devamlılığı esas olmakla birlikte, aile yaşantısının düzensizliği ve birlikteliği sürdürmenin faydasız olduğu hallerde çözüm olarak boşanma meşru kabul edilmiştir. Boşanma bir hak olarak tanımlanmış, kadın ve erkeklerin bu haktan eşit bir biçimde yararlanmalarına imkân verilmiştir. Ancak bunun yanında, aile kurumunun devamlılığına katkıda bulunma maksadıyla, boşanmanın gerçekleşmesi belli şartlara bağlanmış ve bazı toplumlarda ise bu şartlar oldukça zorlaştırılmıştır. Boşanmanın gerçekleşmesi için, erkeğin kadının çeyiz bedelini ödemesi gerekirken, kadın için de mihrinden vazgeçme zorunluluğu getirilmiştir (Özgiraz ve Baş, 2016, s.89).

Toplumların boşanmayı evlilik gibi doğal bir durum olarak kabul etmemelerinin temelinde ailenin toplumsal bütünlüğün ve sürekliliğin en temel unsuru olarak kabul edilmesi yer almaktadır. Bu noktada hukuken sağlıklı olarak kurulmuş olan bir evlilik birliğinin çeşitli nedenlerle başarısızlığa uğraması ve eşlerin hayat boyu

birlikte yaşama amaçlarını kaybetmeleri ihtimali doğabilir. Bu ihtimal gerçekleşirse evlilik birliği moral olarak çöker, kişiliğin bir parçası olma niteliğini kaybeder, sosyal, iktisadi ve kültürel görevlerini artık sağlıklı bir biçimde yerine getiremez ve sona ermesi doğal ve meşru olur (Cansel, 1977, s.71). Toplumsal olarak belli bir kültür düzeyine ulaşmış ve evliliği sosyal bir kurum olarak kabul etmiş toplumlarda boşanma bir hak olarak tanımlanmakla birlikte bazı yasa ve geleneklerle kısıtlanmıştır. Ancak boşanma tüm kısıtlamalara rağmen tarih boyunca ortadan kaldırılamamıştır (Yıldırım, 2004, s. 59). Aile kurumu, sosyal, ekonomik ve psikolojik olarak sağlıklı bir biçimde kurulup devam ederken, bireylerin ya da ailenin yaşadığı sorunlar kurumu sağlıklı bir işleyişe doğru sürükleyebilmektedir.

Elbette bir ailenin hukuki ve sosyal olarak varlığını sona erdirmesi normal ve doğal bir olay olarak kabul etmek zor bir durumdur. Bunun en önemli göstergelerinden biri tarih boyunca boşanmaların gerçekleşmesinin çeşitli şartlara bağlanmasıdır.

Tarihi olarak da eski Alman (Cermen) hukuku, başlangıçta erkekle kadının akrabaları arasında daha sonra da karı-koca arasında yapılan bir sözleşme ile eşlerin boşanmasını kabul ediyordu. Bunun yanında eski Alman hukukunda, kocanın, tek taraflı bir irade ile karısını boşaması mümkün değildi. Kocanın tek taraflı olarak karısını boşaması (evden kovması), ancak belli hallerde, örneğin, kadının zinası veya çocuk doğuramaz olması gibi şartlara bağlanmıştı. Bununla birlikte günümüzde birçok toplumda olduğu gibi o dönemde de, erkek, herhangi bir sebep olmadan da karısını tek taraflı bir irade ile boşayabilme yetkisine sahipti (Gürsoy, 1977, s.1).

Boşanma, geçmiş dönemlerde birçok toplumda bir sorun olarak kabul edilmiş ve yasalar aracılığı ile gerçekleştirilmesi zor şartlara bağlanmıştır. Bu bakımdan Osmanlı toplumunda da boşanma erkeğin sahip olduğu bir hak olarak kabul edilmekle birlikte, kadınların bu hakkı kullandığı durumlara da rastlanmaktadır. Osmanlı'da kadınlar boşanma hakkını kullanabilmekle birlikte, erkeklerde bu hakkı kullanma oranı daha yüksektir. Osmanlı tarihinde kadının hukuki statüsünün ve aile hukukunun düzenlendiği ilk hukuki metin olan Aile Hukuku Kararnamesi'nin yürürlüğe girmesi ise

1917'dir (Özkiraz ve Baş, 2016, s. 90-91). Osmanlı'da boşanma kadınların da kullanabildiği bir hak olmakla birlikte uygulamada bu hakkın kullanım oranının düşük olduğu söylenilebilir (Yılmaz, 2010, s. 194). Özetleyecek olursak, toplumların hukuk tarihlerine baktığımız zaman boşanma, bir hak olarak tanınmakla birlikte uygulanması oldukça zor şartlara bağlanmıştır. Ancak teknik ve ekonomik gelişmeler değerler sistemini bir anlamda revize etmeyi zorunlu hale getirmiştir.

Bu noktada Sarpkaya (2013, s. 30) tarihin farklı dönemlerinde boşanma olgusuna rastlanmakla birlikte XVIII. yüzyılda Batı Avrupa'da gittikçe yaygınlık kazandığını ve toplumun tüm kesimlerini etkilemeye başladığını ifade etmektedir. Ona göre kıta Avrupa'sında ortaya çıkan modernleşme süreci, sosyoekonomik olarak yeni bir toplumsallaşmanın da önünü açmış ve var olan sosyokültürel değerler yeniden üretilmiştir. Bu yeni toplumsallaşma yaklaşımı ile birlikte boşanmanın meşru bir hak olarak kabullenilme süreci Batı toplumları bağlamında XIX. yüzyılın sonlarına rastlamaktadır.

Tarih boyunca tüm toplumlar çeşitli dönemlerde dini ve kültürel yapılarının da etkisiyle boşanmayı çok olumlu bir durum olarak karşılamamakla birlikte yasal düzenlemelerin etkisiyle dini ve kültürel yaklaşımlar, her toplumda farklı biçimlerde olmak üzere, aşılmıştır (Arıkan, 1996, s.17). Modernleşme süreci ve teknolojik gelişmelerin de etkisiyle toplumlarda boşanma bir açıdan yaygınlaşırken diğer açıdan toplumsal değişim süreçlerinden etkilenen bir olgu olarak ifade edilebilir (Aydın ve Baran, 2010, s. 121). Dolayısıyla tarihi süreçte boşanma, hukuki düzenlemelerin de yardımıyla toplumlarda meşruiyet alanını genişletmiştir.

2.2. Toplumsal Cinsiyet Algısı ve Boşanma

Her toplumda evlilik ve boşanma birlikte var ola gelmiştir. Toplumun en küçük yapı taşı olarak tanımlanan aile, evlilik bağı ile kurulmakta ve devam etmektedir. Bilindiği gibi boşanma, nikâh akdi ile birlikteliğe başlayan evli çiftlerin; kişilikleri, inançları, sosyokültürel değerleri, alışkanlıkları ve tepkileri ile birbirine uyum sağlayamama durumunda ortaya çıkan bir durumdur. Bu noktada

boşanma, nikâh akdini bozma ve ayrılma hali olarak tanımlanmaktadır (Can ve Aksu, 2016, s. 889). Ailenin birliğinin ve bütünlüğünün bozulması sonucunda gerçekleşen boşanma, birey ve aileyi ilgilendirdiği kadar toplumu da ilgilendiren bir durum olarak ortaya çıkmaktadır. Dolayısıyla evlilik kurumu, din, hukuk ve ahlak kuralları tarafından da desteklenerek, boşanma olgusunun önüne geçilmeye çalışılmıştır. Ancak çiftler arasında ortaya çıkan sosyal, kültürel, ekonomik, psikolojik uyumsuzluk boşanmayı gerekli kılabilmektedir. Bu uyumsuzluk sürecinin devam ettirilmesi aileyi oluşturan her bir birey üzerinde farklı olumsuz sonuçlara yol açabilmektedir (Can ve Aksu, 2016, s. 889). Bir ailenin biçimsel varlığı aileyi oluşturan hiçbir üyenin mağdur edilmeme gerekliliği esasına dayanmaktadır. Buradan hareketle bireyler için sağlıklı bir yaşam imkânı açısından, bazen boşanma gerekli bir durum olarak da ortaya çıkabilmektedir. Ailenin varlığı ve devamı toplumsal yapının sosyal ve kültürel devamı açısından elbette çok önemli bir işleve sahiptir. Ancak bu işlevin biçimsel olarak yerine gelmesi bakımından “boşanma” kavramını sadece olumsuz yönüyle değerlendirmek sağlıklı bir toplumsallaşma süreci bakımından sorun oluşturabilir. Bu süreçten en fazla zarar gören birey olarak kadın, mağdur edilmemeli ve boşanma sonrası hayatına devam edebilmesi için gerekli tedbirler alınmalıdır.

Türkiye’de boşanma sürecini ve bu süreçte kadının yaşadığı sorunları toplumsal cinsiyet (gender) algısından bağımsız düşünmek mümkün değildir. Toplumsal cinsiyet algısı, kadın ve erkek arasında biyolojik (sex) farklılıklar kullanılarak toplumsal rol ve sorumlulukların sınırlarının iki cins açısından belirlenmesi olarak ifade edilebilir. Toplumda kadın ve erkekte beklenen roller ve bu rollere uygun davranış kalıpları her iki cinsi kuşatmaktadır. Bu algının merkezinde kadın, kamusal hayatın dışında tanımlandığı gibi sosyal, ekonomik ve eğitimle ilgili birçok kaynağa erişim noktasında da erkeklerle arasında fırsat eşitsizlikleri söz konusudur. Dolayısıyla toplumsal cinsiyet algısı kadınları özel alanın aktörleri olarak tanımlarken, erkekleri de kamusal alanın etkin gücü olarak tanımlamakta ve erkeği kadın karşısında güçlendirmektedir. Bu tanım kadını özel alandan sorumlu tutarken, ailenin varlığı, bütünlüğü

ve sürdürülebilirliği sorumluluğunu da kadına yüklemektedir. Toplumsal cinsiyet algısının beslediği “yuvayı dışı kuş yapar” yaklaşımı kadını aile ile ilgili sorunlarda da baş aktör yapmaktadır. Ailenin sürdürülme sorumluluğunu da büyük oranda kadına yüklemektedir. Bu bağlamda toplumsal hayat içerisinde insanların kadın ve erkek olarak farklı şekilde konumlandırılmaları, toplumsal cinsiyet algısına karşı sorgulayıcı bir yaklaşımı beraberinde getirmektedir. Toplumsal cinsiyet algısı, kadın ve erkek arasındaki ayrımcılığı biyolojik varlığımız üzerinden meşrulaştırmakta ve topluma dayatmaktadır. Oysa sadece biyolojik farklılıkların toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin bir dayanağı olmadığı bilinmektedir (Güdekli, 2016, s. 48). Toplum tarafından hazırlanan kalıplar etrafında tanımlanan kadın ve erkek imajları, birçok noktada bireyi tek başına sorumlu olamayacağı alanlardan sorumlu kılmakta ve diğeri karşısında dezavantajlı konuma getirmektedir. Ergil (1980, s. 79) yaptığı çalışmada “erkek kişi” kültürel beklentilere göre, cesaret ve gücüyle diğerlerini yenilgiye uğratan kişidir. Bu da cemaat tipi toplumlarda sosyal ilişkiler ağı içinde tüm bireylerin (kadın-erkek, yaşlı-genç) hareket tarzlarının sıkıca belirlenmesine neden olmaktadır. Belirlenen sınırların dışına çıkılmaması için diğer üyelerden sıkı bir baskı ve yoğun bir kontrol vardır. Bu sınırları aşmak, topluluğun dışına itilmeyi ve aşağılanmayı getirir. Bu da sosyal kişiliğin yok sayılması ya da Ergil’in (1980, s. 79) ifadesiyle “sosyal ölüm” olarak nitelendirilmektedir.

Erkeğin avcılık ve toplayıcılıkla başlayan kamusal alan deneyimi (Zastrow, 2016, s. 597) modernleşme sürecinde profesyonel iş ve meslekler üzerinden kurumlaşırken, kadınlar dünyanın büyük bir kısmında kamusal alanda söz sahibi olmada hâlâ erkeklerin gerisindedir. Kadının aile ve ev içi sorumlulukları aşarak kamusal alanda var olamaması, birçok sosyal ve ekonomik nedene bağlı olarak açıklanabilir. Ancak bunların hepsini besleyen unsurun toplumun bilinçaltındaki toplumsal cinsiyet algısı olduğu bilinmektedir. Dolayısıyla toplumsal cinsiyet algısı, kadını ev içi yani özel alana, erkeği ise kamusal alana ait bireyler olarak kabul ederken, kadını bağımlı bir bireye dönüştürmektedir. Bu bağımlılık mirası içerisinde kadının bir birey olarak karar alma süreçlerine katılması zorlaşmaktadır.

Kadın ve erkek toplumsal yapı içerisinde nasıl davranacaklarını, hangi rolleri gerçekleştireceklerini aile ve eğitim gibi toplumsal kurumlardan öğrenirler ve bu eğitim içerisinde kadın hep edilgen, itaatkâr, sabreden, hoş gören bir konumda tanımlanır. Bu öğrenme süreci kadını ev içi alana uyumlu bir hale getirirken, erkeği kamusal alanda söz sahibi birey yapar (Sarpkaya, 2013, s. 34). Dolayısıyla sosyal alanda erkeklerin etkinliği kadınların etkinliğinin önüne geçmektedir. Bu öğrenilmiş roller, kadınları kamusal alanda güçsüz yaptığı gibi sağlık, eğitim, istihdam gibi imkânlarla erişim fırsatları konusunda da erkeklerin gerisinde bırakmaktadır. Kadınların eğitim ve istihdam olanaklarından yeterince faydalanamamaları onları sosyal hayatta güçsüz yaptığı gibi aile içerisinde de güçsüz yapmaktadır. Bu güçsüzlük içerisinde kadınlar aile içi sorunlar yaşasalar da çoğunlukla boşanma sürecini ertelemektedirler. Kreager (2013, s. 580) araştırmalarında kadının eğitim fırsatları elde etmesiyle aile içi şiddetin azalacağını ve evliliğin sürekliliğinin artacağını ileri sürmüştür. Çalışmaları sonrasında eğitilmiş ve yüksek gelire sahip kadınların iyi evlilikleri daha çok devam ettirmeye ve kötü evliliği ise daha çabuk bitirmeye meyilli oldukları saptanmış, bu noktada eğitimin kadının güçlendirilmesi noktasındaki önemini altını çizmişlerdir. Eğitim, istihdam, meslek gibi unsurlar kadını aile içerisinde daha güçlü yapmakla birlikte, toplumsal cinsiyet algısının etkisini uzun vadede kırarak bir unsur olarak değerlendirilebilir. Kadının toplumda ve aile içerisinde güçlendirilmesi, sorunlu evliliklerin de sürdürme mecburiyetini de ortadan kaldıracaktır.

3. Araştırmanın Modeli

3.1. Çalışma Grubu Profili

Bu çalışmada örneklemin seçildiği sahayı Elazığ ili oluşturmaktadır. Elazığ, 1834 yılından itibaren Harput'un eteklerine kurulmuş bir Doğu Anadolu ilidir. Sosyokültürel yapısı geleneksel toplumsallaşma biçiminin etkisinde olmakla birlikte son yıllarda nüfusun artışı, göç, kentleşme ve ulaşım imkânlarının da etkisiyle daha modern sosyokültürel toplumsallaşma biçimlerine doğru

bir dönüşüm geçirdiğini söyleyebiliriz. Ancak toplumsal cinsiyet yaklaşımının etkilerinin tümüyle ortadan kalktığı bir il olduğunu söylemek mümkün değildir. Çalışmamız bağlamında Elazığ'da son dört yılda evlenme ve boşanma sayılarını karşılaştırdığımızda boşanmanın çok yüksek rakamlara ulaşmadığı görülmektedir. TÜİK (2017) verilerine göre Elazığ'da 2014 yılında 4724 kişi evlenmiş ve 682 kişi boşanmıştır. Bu rakamlar arasındaki ilişkiye bakıldığında 2014 yılında evlenen sayısının %14,43'ü kadar boşanma oranı söz konusudur. 2015 yılında boşananlar 600 kişi iken evlenenler 4437 kişidir. Dolayısıyla evlenenlerin %13,52'si kadar kişi 2015 yılında boşanmıştır. 2016'da 511 kişi ve 2017 yılında 539 kişi boşanmıştır. 2016 yılında 4274 kişi evlenmiş aynı yıl boşananlar ise bu rakamın %11,95'ini oluşturmuştur. 2017 yılında 4178 kişi evlenirken, boşananların bu rakama oranı %12,90'dır. Evlenme rakamlarıyla oranlandığında boşanmanın Elazığ ilinde çok yüksek olmadığını söyleyebiliriz.

Elazığ'da evlenme yaşı da daha doğuda bulunan illere göre çok düşük değildir. Bu oran erkeklerde 28,4 iken kadınlarda 25,5'tir. Yine Elazığ'da boşanmanın yoğunlaştığı yaş aralığı ise 30-34 olarak tespit edilmiştir.

Nitel araştırma deseni ile tasarlanan bu çalışmada, yarı yapılandırılmış görüşme formu kullanılmıştır. Kartopu tekniği ile ulaşılan çalışma grubu, genel olarak 30 ile 52 yaş aralığındaki 13 katılımcıdan oluşmaktadır. Görüşmelerde sorulacak soruların hazırlanmasında toplumsal cinsiyet yaklaşımı temel alınmıştır. Özel hayatın gizliliği ilkesi ve olabilecek her türden risk nedeniyle görüşme yapılan katılımcıların kişisel bilgilerine raporda yer verilmemiştir.

3.2. Araştırmanın Amacı

Boşanma ve boşanma süreci ile ilgili yapılan araştırmalar, genel olarak kadınların boşanma nedenleri ve boşanma sonrası yaşadıkları sorunlar üzerine odaklanmaktadır. Bunun yanında "boşanma" kavramının tarihi ve toplumsal süreçte algılanma biçimi ve bu algının kadınların boşanma kararını alma sürecine

etkileri daha ayrıntılı araştırmaları gerekli kılmaktadır. Boşanma ve boşanma sürecini toplumsal cinsiyet algısından bağımsız düşünmek mümkün değildir. Bu bağlamda kadınlar yaşadıkları aile içi sorunlardan kurtulmak amacıyla boşanmaya karar verirken, kendilerine karşı oluşacak algıyı da dikkate almak durumunda kalmaktadırlar. Bu da boşanmada karar alma ve sonrası dönemi etkileyen faktörleri daha dikkatli bir biçimde ele almayı gerekli kılmaktadır.

Bu araştırma “boşanma” kavramının toplumsal cinsiyet bağlamında algılanma biçiminin kadınların boşanmaya karar verme süreçleri üzerindeki etkisini ayrıntılı olarak ele almaya çalışmaktadır. Kadınlar sosyal ve ekonomik birçok nedene bağlı olarak boşanma kararı almada ve bu kararı uygulamada sorunlar yaşamaktadırlar. Dolayısıyla kadınların “boşanma” sürecinde karar alma deneyimlerini etkileyen faktörler önemlidir. Kadınların karar alma sürecini etkileyen faktörler hem kadınların bu noktada yaşadıkları sorunlara ışık tutmak hem de toplumsal cinsiyet algısı bağlamında yaşadıkları eşitsizliklere dikkat çekmek açısından önemlidir.

Boşanma süreci, aileyi oluşturan tüm bireyleri farklı derecelerde etkilemektedir. Aile içindeki çatışmalar, sorunların algılanma biçimi evliliği bir mağduriyet alanı haline getirebilmektedir. Bunun yanında toplumsal cinsiyet eşitsizliğinden dolayı kaynaklara ulaşmada sıkıntı yaşayan kadınlar, boşanma durumunda bu sorunları daha derin biçimde yaşayabilmektedirler. Bu bağlamda değerlendirildiğinde boşanma süreci ve sonrasında kadınların deneyimlerinin ve bakış açılarının erkekten bağımsız bir inceleme alanına konu olması zorunlu hale gelmektedir.

3.3. Araştırmanın Yöntemi

Kullanılan yarı yapılandırılmış görüşme formunun ilk bölümü yaş, eğitim, meslek, çocuk sayısı gibi demografik verilerden oluşmaktadır. İkinci bölüm ise katılımcıların boşanmadan önce karar alma süreci ve sonrasındaki deneyimlerine dayanan sorulardan oluşmaktadır. İkinci bölümde sorulan açık uçlu sorular özellikle “boşanma sürecinde

karar alma” deneyimlerini ortaya koymayı amaçlamaktadır. Sorular temel olarak şunlardır: a) Evlenmeye nasıl karar verdiniz? b) Evli olduğunuz sürede nasıl bir evlilik deneyiminiz oldu? c) Boşanmaya nasıl karar verdiniz? d) Boşanmaya karar verirken çevrenizin ve ailenizin tepkilerinden endişe duydunuz mu? e) Çocuğunuz (varsa) boşanma kararı alma sürecinizi nasıl etkiledi? f) Ekonomik durumunuz boşanma kararı alma sürecinizi nasıl etkiledi? Bunlar temel sorular olmak kaydıyla görüşmelerin gidişatına göre de alt sorular sorulmuştur.

Nitel görüşme esnasında görüşmelerin güvenilirliğini arttırmak amacıyla görüşülen kişilerin yanıtları, detaylı bir şekilde not alınmış ve cevapların içerik analizi yapılmıştır. Bunun yanında katılımcıların geçerli yanıtları, doğrudan alıntı şeklinde de kullanılmıştır.

3.4. Sınırlamalar

Bu çalışma, sınırlı örneklem büyüklüğü ile sınırlandırılmıştır. Çalışma grubunun tamamı, Elazığ’da yaşayan boşanmış kadınlardan oluşmaktadır. Kadınların “boşanma sürecinde karar alma deneyimleri” hem kadınların bu noktada yaşadıkları sorunlara ışık tutma hem de toplumsal cinsiyet algısı bağlamında yaşadıkları eşitsizliklere dikkat çekme noktasında önem taşımaktadır. Bu bağlamda, kadınların bu süreç içinde yaşadıklarını anlamak için Türkiye’nin farklı illerini de içine alacak biçimde -kadınların kendi bakış açısından- daha ayrıntılı çalışmaların tasarlanması gerekmektedir.

Ayrıca çalışma sadece kadınları çalışma grubuna dahil ettiği için erkek bakış açısına yer verilmemiştir. Bu bağlamda kadınların deneyimleri ile sınırlıdır. Diğer taraftan araştırmanın katılımcıların verdiği cevapları doğru olarak varsayması çalışmayı sınırlandırmaktadır.

3.5. Araştırmanın Katılımcıları

Araştırmanın katılımcıları, nitel araştırma yönteminin örneklem seçme tekniklerinden biri olan kartopu örnekleme yöntemi ile seçilmiştir. Kadınların konuyla ilgili konuşma isteksizliği böyle bir

örnekleme yönteminin seçilmesini zorunlu kılmıştır. Tablo 1’de ise katılımcılara dair sosyodemografik özellikler verilmiştir.

Tablo 1. Katılımcıların Sosyodemografik Özelliklerinin Dağılımı

Katılımcılar	Yaş	Çalışma Durumu	Eğitim	Çocuk Sayısı	Boşanmaya Nasıl Karar Verdiği
G1	32	Çalışıyor/Özel bir okulda öğretmen	Yüksek Lisans Mezunu	0	Güven duygusu bittiğinde
G2	38	Çalışıyor/Gişe Memuru	Lisans Mezunu	1	Sevgi tükendiğinde
G3	49	Çalışıyor/Bir kurumda temizlik işlerine bakıyor	İlkokul Mezunu	4	Her iki tarafın anlaşmasıyla
G4	45	Çalışmıyor	İlkokul Mezunu	1	Bir anlık öfkeyle
G5	38	Çalışıyor/Temizlik İşinde	İlkokul Mezunu	1	Duygusal ve fiziksel şiddete dayanmadığı durumlarda
G6	52	Çalışmıyor	Yüksek Lisans Mezunu	3	Çocukların büyüdüğünü düşündüğü zamanlarda
G7	40	Çalışmıyor	Lise Mezunu	1	Hiçbir paylaşımlarının olmadığını düşündüğünde
G8	38	Çalışıyor/Bir Kamu Kurumunda öğretmen	Yüksek Lisans Mezunu	1	Her iki tarafın anlaşmasıyla
G9	25	Çalışmıyor	Lise Mezunu	2	Güven duygusu bittiğinde
G10	34	Çalışmıyor	Lise Mezunu	1	Fiziksel şiddetle baş edemediğinde
G11	40	Çalışıyor/Bir kamu hastanesinde	Lisans Mezunu	1	Eşinin bir başkasıyla evlenme talebiyle
G12	44	Çalışıyor/Özel kurumda	Ortaokul Mezunu	2	Sürekli aşağılandığına karar verdiğiğinde
G13	32	Çalışmıyor	Lise Mezunu	1	Fiziksel ve psikolojik şiddete dayanmadığında

Demografik tablomuz incelendiğinde, çalışmaya katılan boşanmış kadınların %53,84’ü çalışmaktadır. Çalışmaya katılanların

%46,15'i ise gelir getirici herhangi bir işte çalışmamaktadır. Eğitim durumları incelendiğinde bu çalışmaya katılan kadınların % 23,07'si ilkokul mezunu, %38,46'sı lise mezunu, %15,38'i lisans mezunu ve %23,07'si yüksek lisans mezunudur. Çalışmaya katılanlardan sadece bir görüşmeci 25 yaşındadır. Diğer görüşmeciler 30-52 yaş aralığında yer almaktadırlar. Katılımcıların çocuk sahibi olma durumlarına bakıldığında %92,30'u çocuk sahibidir. %7,69'u ise çocuk sahibi değildir.

3.6. Analiz

Boşanma kararı, kadınlar için verilmesi oldukça zor bir karardır. Görüşme yaptığımız kadınların büyük bir çoğunluğu boşanmaya karar vermekte zorlandıklarını ifade etmişlerdir. Yapılan görüşmelerde karar alma sürecini zorlaştıran unsurlar üç noktada yoğunlaşmaktadır: Bunlar, çocuklarını babasız büyütme korkusu, ekonomik olarak kendine yetememe durumu, toplumun “boşanmış kadın” imgesinden çekinme olarak sıralanabilir. Bunun yanında yukarıda da ifade ettiğimiz gibi kadınlar aile kurumunun varlığından ve sürdürülebilirliğinden birinci derecede sorumlu tutulmalarından dolayı aile içi sorunların çözümünde yalnız bırakıldıklarının altını çizmişlerdir. Çalışmamızda öne çıkan noktalardan biri de, aile içerisinde sorunların çözümünde “yalnızlaşma” sürecidir. Çözmek için muhatap bulamadıkları aile içi sorunları ile toplumun “boşanmış kadın algısı” arasına sıkışan kadınlar, çözümü, çoğunlukla kendilerini yeterince güçlü hissedene kadar boşanmayı ertelemekte bulmuşlardır. Bu kararın alınma sürecinde yaşanan zorluklar kadar sonrası da oldukça zordur. Toplumun boşanmış bir kadına bakış açısı, kadınları bu kararı almakta zorladığı gibi sonrasında da birçok sorunla karşılaşmalarına neden olmaktadır. Boşanma kararının alınması çoğu zaman kadınlar açısından sessiz bir süreçtir. Bunu ancak sosyal, ekonomik, psikolojik şartlar olgunlaştığında ya da içinde yaşanan şartlar çok ağırlaştığında yüksek sesle dillendirebilmektedirler. Görüşme yapılan kadınlardan, karar alma sürecini ifade etmeleri istendiğinde bir süre sessiz kalmayı tercih ettikleri gözlemlenmiştir. Kadınların bir kısmı ise (4 kişi) süreci zihinlerinde toparlayabilmek için düşünme süresi talep etmişlerdir.

Veri analizi, görüşmelerin yazıya dökülerek içerik analizinin yapılmasını içermektedir. Buna ek olarak, mülakatların her birinde, vücut dili ile ilgili her türlü görüş ve görüşme ortamı ile ilgili genel yorumlar yapılmıştır. Ayrıca her görüşme, kolay tanımlama ve sınıflandırma için G1, G2 biçiminde kodlanmıştır. Araştırmada katılımcılarının gizliliğini ve kimliğini korumak için etik kodları takip etmede büyük özen göstermek açısından katılımcıların isimleri ya da katılımcıları tanıtıcı farklı özelliklere yer verilmemiştir.

Bu bağlamda araştırma bulguları, boşanma kararı alma deneyimleri, boşanma sürecinde çocuk faktörü, boşanma sürecinde ekonomik faktörler boşanma kararı alma süreci ve sonrasında yaşanan sorunlar noktasında “yalnız” olma kategorileri aracılığıyla yorumlanmış ve analiz edilmiştir.

3.6.1. Boşanma Kararı Alma Deneyimleri

Kadınlar boşanma sürecini toplumsal cinsiyet algısı, çocuk faktörü ve ekonomik nedenlere bağlı olarak oluşan baskı unsurları altında yaşamaktadırlar. TÜİK (2016) verilerine göre 2016 yılında evlenen çiftlerin sayısı 594.493'tür. 2016 yılında 126.164 kişi boşandı. İstatistiklere göre evliliğinin 1 ile 5. yılı arasında boşanma %35,5 ile en yüksek oranı taşımaktadır. Evliliğin 6. yılından sonra boşanma oranları giderek azalmaktadır. Verilen istatistiklere bakıldığında evliliğin ilk yılları, boşanma fikrinin kabullenilmesi bağlamında daha güçlü yıllar olarak kabul edilebilir. Ancak yıllar ilerledikçe kadın içinde yaşadığı yapının dışına çıkma konusunda daha az cesaret gösterebilmektedir. Evlilik 20 yılı aştıktan sonra bu oran %7'lere kadar gerilemektedir.

Tablo-2. 2016 Yılında Evlilik Süresine Göre Boşanma Oranları

Evlilik Süresi 2016	Sayı	Yüzde(%)
Toplam	126.164	100,0
1 yıldan az	4550	3,6
1-5	44.816	35,5
6-10	26.532	21,0
11-15	17.833	14,2
16-20	13.994	11,1
21-25	8779	7,0

(Tablo TÜİK verileri kullanılarak hazırlanmıştır)

Tabloda izlenen verilere bakarak, kadınların evliliğin ilk yıllarında sorunlarını aşma noktasında ümitli olmadıklarını ve boşanma kararı almada hızlı davrandıklarını söyleyebiliriz. Bu bağlamda ilk beş yıl içerisinde yüksek boşanma oranları görülmektedir. Ancak evliliğin ilerleyen yıllarında bu oran sürekli aşağıya doğru düşmektedir. Yaptığımız çalışmada görüştüğümüz kadınlar boşanmada karar alma sürecinin çocuk, ekonomik nedenler ve toplumun bakış açısı bağlamında ertelediklerini çok defa ifade etmişlerdir. Çalışmamıza katılan kadınların ifadeleri ve istatistikî veriler ışığında kadınların evliliğin ilk yıllarında boşanma konusunda daha cesur oldukları görülmektedir. Bu durum sosyal ve kültürel olarak evlilik kurumunun tüm yönleriyle kabullenilmiş olunmamasına bağlanabilir. Bu aşamada evlilik kurumu vazgeçilebilir bir kurum olarak öne çıkmaktadır. Ancak ilerleyen yıllarla birlikte çocuk, sosyal çevre ve ekonomik gerekçeler evlilik kurumunu daha vazgeçilmez bir duruma getirmektedir. Bizim çalışmamızda evliliğinin ilk yılında boşanma kararı alıp bu kararları çevreleri tarafından ertelenen iki kişi bulunmaktadır. Bu rakam çalışmaya katılan kadınların %15,38'ini oluşturmaktadır.

G11 “Aslında evliliğimin ilk yılında boşanmak istedim. Bunu annemle de paylaştım. Ancak ailem evliliğime zaman vermem konusunda beni ikna etti.”

Ancak yıllar ilerledikçe evlilik kurumuyla birçok yönden bütünleşen kadın, boşanma kararı almada zorlanmaktadır. İçinde bulunduğu sosyal kurum kendisini sarmalamıştır ve söz konusu kurumun dışına çıktığı zaman nasıl bir hayatı olacağı konusunda endişelidir. Katılımcıların ifadeleri bu sarmalın dışına çıkma düşüncesinin verdiği endişenin boyutlarını göstermektedir.

G10 *“Ayrılmak düşüncesi beni korkutuyordu. Baba evine geri dönmek düşüncesi beni korkutuyordu. İnsanlara yaşadıklarını anlatmak, aslında çok zor ve kötü şeyler yaşadığına onları ikna etmek. Bir evliliği sürdürmede başarısız olduğunu kabul etmek bile çok zordur.”*

3.6.2. “Evlilikte Yalnızlık” ve Kadınlar

Yapılan görüşmeler esnasında kadınların yaşadıkları sorunların en öne çıkanlarından biri de “evlilikte yalnızlık” yaklaşımıdır. Çalışmaya katılan kadınlar, yaşadıkları sorunları eşleriyle paylaştıklarında bir muhatap bulamadıklarını ifade etmişlerdir. Sorunların çözümü ve paylaşımı noktasında yalnız olmaları ve geleceğin belirsizliği, evlilikleri daha büyük çıkmazlara sokmuştur. Bizim çalışmamıza katılan kadınların %61,53’ü (8 kişi) evliliklerinde yaşanan sorunların tek taraflı olarak farkında olduklarını ve eşlerinin bu sorunları dikkate almadıklarını ifade etmişlerdir. Bu noktada Demirkıran ve arkadaşlarının (2009, s.102) yaptıkları araştırmada da katılımcıların %69’u eşlerinin sorunlara duyarsız kalması sonucunda sorunun çözümünü tek başlarına üstlendiklerini ifade etmişlerdir. Kadınlar sorunların aşılması noktasında aile içinde eşlerini muhatap olarak göremediklerinde çözüm için çabalarından da vazgeçmektedirler. Bu noktada bizim çalışmamıza katılan katılımcımızın ifadeleri önemlidir:

G8 *“Aslında 15 yıl boyunca eşimle ilişkimizi değiştirmeye çalıştım. Hep gerçekten evli bir çift olmak için çabaladım. Yaşadığım yalnızlığı, paylaşımımızın çok az olduğunu farklı yollardan onunla konuştum. Ama her konuşmamız tartışma ve kavgayla bitti. Uzun yıllar sonra şunu anladım ki, ben konuşuyorum ama benim muhatabım yok. Eşim kendi çevresiyle kurduğu hayatı yaşıyor. Ben ev-iş ve çocuğumla*

birlikte yaşıyorum. Aslında evliyim ama 'evlilikte yalnızım' ve bu yalnızlık bitmeyecek."

Bir diğer katılımcı, benzer noktalara dikkat çekmiştir:

G11"*Biz eşimle farklı kültürlere sahiptik. Yani onun ahlak değerleri ile benimkiler çok farklıydı. Bana karşı çok saygısızdı. Ona göre kadın çok kıymetli bir şey değildi. Erkek ne yaparsa yapsın kadın susmalıydı. Bu bir ahlak ve terbiye göstergesiydi. Benim bunları kabullenmem mümkün değildi. Konuşmak sorunu çözmeye yetmiyordu. Çünkü biz aynı dili konuşmuyorduk. Türk filmlerindeki klasik cümle ile söylersem 'biz ayrı dünyaların insanlarıydık', anlaşmamız mümkün değildi."*

Bu bağlamda erkeklerin kadınları algılama biçiminin toplumsal cinsiyet algısının gölgesinde kaldığını söyleyebiliriz. Kadının evi çekip çeviren ve tüm sorunların üstesinden gelen bir birey olarak tanımlanması, kadınlar tarafından dile getirilen sorunların aile içerisinde ciddiye alınmaması ya da üzerinde durulmaya değmez konular olarak algılanmasına neden olmaktadır. Bu da kadınları sorunlarıyla baş başa bırakmaktadır.

3.6.3. Boşanma Kararı Alma Sürecinde Çocuk Faktörü

Görüşme yapılan kadınların yarıya yakın kısmı %46,15'i (6 kişi) boşanma kararı almanın kendileri için çok zor olmadığını ancak çocukları düşündükleri zaman bu karardan geri durduklarını ifade etmişlerdir.

Yıldırım (2004, s.70), yaptığı çalışmada Türkiye'de boşanmaları engelleyen önemli faktörlerden biri olarak ailedeki çocuk sayısını göstermiştir. Söz konusu araştırmaya göre çocuklu ailelerdeki boşanma oranı, çocuksuz ailelere göre daha düşüktür. Bu çalışmada verilen istatistikî bilgilere göre 2000 yılında çocuksuz ailelerdeki boşanma oranı %43,85, bir çocuklu ailelerde %25,14, iki çocuklu ailelerde %18,61 iken, üç ve daha fazla çocuklu ailelerde boşanma oranının giderek azaldığı ifade edilmektedir. Bizim çalışmamızda da çocuk sahibi olan kadınların yarıya yakın kısmı çocuklarının boşanma

kararlarını ertelemelerine neden olduğunu ifade etmişlerdir. Bunun yanında Demirkıran ve arkadaşlarının (2009, s.94) yaptığı araştırmaya göre boşanan çiftlerden kadınların %58'i, erkeklerin ise %57'si boşanmaya karar verdikten sonra ertelemelerinde çocuk faktörünün önemli bir etken olduğunu ifade etmişlerdir. Yıldırım (2004, s.77) aynı çalışmasında Türkiye'de, boşanmanın yaklaşık yarısının çocuk-suz aileler tarafından yapıldığını tespit etmiştir.

Bu yüzden çocuk, evliliği sürdürmede önemli bir etken olarak değerlendirilmektedir. Bizim yaptığımız çalışmada da kadınlar çocuklarını gerekçe göstererek boşanmayı ertelediklerini çok defa ifade etmişlerdir:

G11 *"Evliliğimde çok büyük sorunlar yaşıyordum. Bunların en başında da şiddet geliyor. Buna rağmen çocuğum parçalanmış bir ailede büyümesin diye uzun yıllar dayandım. Bir de eşim ayrılmam durumunda çocuğumu benden almakla tehdit ediyordu. Boşanmada ısrarcı olmam durumunda da çocuğumu gözlerimin önünde öldürmekle tehdit ediyordu. Ben de çaresiz evliliği sürdürdüm. Evliliğim eşim başka bir kadına âşık olup benden ayrılmaya karar verinceye kadar sürdü."*

Bir başka katılımcı boşanma sürecinde ve sonrasında çocukları ile ilgili yaşadığı sorunları şöyle ifade etmiştir:

G6 *"İlkokul çağlarında ayrılığı kabul etseler de, biri hariç diğer iki çocuğumun 'babamızı özleriz diye ağlamaları' elbette beni çok etkiledi. Sonra yaşadıkları, alıştıkları çevreden ayrılacaklardı. Dört kişilik düşünmek de boşanma kararını almamı geciktirdi. Çalışmıyordum ve aileme de yük olmak istemiyordum. Şimdi yine söylüyorum aslında hepsi güçsüzlüğümün bir sığınmasıydı. Ben akıllı olup anlatsam anlamlardı. Daha güçlü olsam bana güvenirlerdi. Toparlardım onları."*

Ekonomik özgürlükleri olmayan kadınlar, çocuklarının masraflarını yüklenmekten çekindikleri için boşanma sürecini erteleyebilmektedirler. Bu erteleme süreci çocuklarının iş sahibi olmasına kadar uzayabilmektedir. Bu süreçte kadınlar, içinde buldukları koşullardan dolayı evliliğe kendilerini mecbur hissetmektedirler (Can ve Aksu, 2016, s.889).

G12 *“Eşimle her tartıştığımızda ablamın evine gittim. Ablam bekârdı ve bir fabrikada çalışıyordu. Çocuklarıma gelirim olmadığı için bakamama endişem çok yüksekti. Ablama yük olmak istemiyordum. Ailem asla boşanmamı istemiyordu. Çocuklarım olunca işten ayrılmıştım. Uzun zaman olmuştu. Tekrar iş bulma konusunda da ümidim yoktu.”*

3.6.4. Boşanma Kararı Alma Sürecinde Ekonomik Faktör

Çalışmamızda kadınlar gelirlerinin düşük olması ya da hiç çalışmıyor olmalarının boşanma kararlarını çok defa gözden geçirmelerine ve ertelemelerine neden olduğunu ifade etmektedirler. Çalışmaya katılan kadınların %46,15'i gelir getirici herhangi bir işte çalışmamaktadırlar. Dolayısıyla çalışan kadınlara göre boşanmaya karar alma güçlükleri çalışan kadınlara göre bir kat daha artmaktadır. Arıkan (1992, s.222) yaptığı araştırmada boşanma sonrasında kadınların hızla yoksullaştıklarını tespit etmiştir. Sarpkaya (2013, s.32) da yaptığı araştırmada boşanma sonrası kadınların yaşadığı ekonomik sorunların sadece gelişmemiş ya da gelişmekte olan ülkelere özgü olmadığını ifade etmektedir. Araştırmaya göre Amerika'da eşinden ayrılmış kadınların yoksulluğa düşme olasılıklarının evli kadınlara oranla çok daha yüksek olduğu tespit edilmiştir. Bunun yanında Can ve Aksu (2016, s. 893), yaptıkları çalışmada ülkemizde erkeklere göre ikinci planda tutulan kadınların, kötü giden evliliklerini boşanmayla sonuçlandırmak istediklerinde hem eşleri hem kendi aileleri hem de çevreleri tarafından bir kez daha düşünmeye itildiklerini ifade etmektedir. Böylece eğitim seviyesi düşük, çalışmayan kadınların boşanma kararı almaları ve uygulamaları uzun süren ertelemeler sonucunda gerçekleşebilmektedir. Kadınların Türkiye'de istihdam oranlarının düşüklüğü, herhangi bir meslek eğitime sahip olmamaları gibi nedenler düşünüldüğünde boşanma kararı almanın zorluğu daha net anlaşılabilir. Bu noktada kadınların ekonomik güçsüzlüğü, boşanma süreçlerinde ayrı bir sorun alanı oluşturmakla birlikte karar almayı güçleştiren önemli unsurlardan biridir. Bu bağlamda G10'un söyledikleri önemlidir:

G10 “Ayrılmayı tam 16 kez denedim. Bu 16 denememin başarısız olmasının nedeni güçsüzlüğümdü. Ayrılmak düşüncesi beni korkutuyordu. Baba evine geri dönmek düşüncesi beni korkutuyordu. İnsanlara yaşadıklarını anlatmak, aslında çok zor ve kötü şeyler yaşadığına onları ikna etmek. Bir evliliği sürdürmede başarısız olduğunu kabul etmek bile çok zordur. Bunların hepsini düşündüğümde karar vermek çok zordu. Tahsilim yok. Yaşadığım travmalardan sonra kendimden olağanüstü bir çalışkanlık beklemiyordum. Hayatımı yeniden kuracak gücüm yoktu. Muhtaç olma korkusu kararımı yıllarca erteletti.”

Kadınların boşanma kararını vermede yaşadığı zorluklar ve güçlükler, katılımcının ifadelerinde kendini göstermektedir. Karar verme sürecinde benzer zorluklarla karşı karşıya kalan bir diğer katılımcı ise şöyle ifade etmiştir:

G5 “Tabi etkisi oldu. İyi bir yaşam için daha çok çocuğumun geleceği için ekonomik desteğe ihtiyacım vardı. Ekonomik durumum iyi olsaydı daha erken ayrılırdım. Kendi ayaklarımın üzerinde dururdum.”

Boşanma kararını vermesini geciktiren önemli bir etken olan maddi güçlükler bir diğer katılımcı tarafından şöyle ifade edilmiştir:

G6 “Evet benim için ekonomik özgürlüğümün olmaması büyük etkendi. Çocuklarımla yeni bir düzen kurup onlara yeterli rahatı sağlayamama endişesi sıkıştığım çemberden çıkmamı güçleştirdi. Fakat iyi bir statüde olan bir arkadaşımın da boşanmayı geciktirdiğini ve zor kabullendiğini gördüm. Bu da benim için sığınabileceğim bir sebep gibi geldi.”

Toplumumuzda gerek toplumsal cinsiyet algısına bağlı olarak gerekse sosyal ve ekonomik şartlara bağlı olarak kadınlar birçok olumsuzlukla mücadele etmek durumunda kalmaktadırlar. Ekonomik sorunlar bunlar arasında önemli bir yere sahiptir. Kadın istihdamının artırılması, kadının bir birey olarak kendini gerçekleştirmesine katkıda bulunacağı gibi yaşadığı sorunlarla baş etme gücünü de arttıracaktır. Kadınların toplumsal cinsiyet algısının çemberinden çıkarılması daha sağlıklı evliliklerin yapılmasına ve aile kurumunun güçlenmesine katkıda bulunacaktır. Nitekim ailesi

tarafından bağımsız, kendine yetebilen ve yaşamdaki birçok tehlikeye karşı donanımlı bir şekilde yetiştirilen bir kadın aynı zorluklarla çok daha kolay bir biçimde mücadele edebilecektir. Bunun yanında herhangi bir meslek eğitiminden geçmeyen, bütün becerisi ev içi işlere yönelik olarak yetiştirilen bir kadın için boşanma sonrası yaşam oldukça zor bir süreçtir. Bu süreçte kadının bir yoksulluk sarmalına düşmekten kendini kurtarabilmesi oldukça zor görünmektedir (Sarpkaya, 2013, s. 43).

3.6.5. Boşanma Kararı Alma Sürecinde “Boşanmış Kadın” Algısının Etkisi

Her ne kadar çalışmamıza katılan kadınların %53,84’ü (7 kişi) boşanma kararı alırken toplumun “boşanmış kadın” algısından ürk-mediklerini ifade etmiş olsalar da, boşanma sonrasında giyim tarzı, tutum ve davranışlarında yaptıkları değişiklikleri ifade etmeleri, bunu içten içe yaşadıklarının bir göstergesi olarak kabul edilebilir. Yapılan araştırmaların büyük bir kısmında kadınlar boşanma sonrası yaşayacakları sorunları tanımlarken “dul kadın” imajının kendilerini ürküttüğünü ifade etmişlerdir. Bu bağlamda Sarpkaya (2013, s. 33) yaptığı araştırmada boşanmış kadınların, çevrenin baskı ve tacizlerine uğramamak için geliştirdikleri stratejileri ‘görünmez’ olma kavramıyla somutlaştırmıştır. Ona göre kadınlar, boşanmış olduklarını saklayarak ve hane içinde sessizce ev içi emekleriyle hanenin yeniden üretimine katkıda bulunarak yaşamlarını sürdürmeye çalışmışlardır. Bizim çalışmamızda da G9 boşandıktan sonra uzun süre boşanmış olma durumunu arkadaşlarıyla ve çevresiyle paylaşmadığını şu cümlelerle ifade etmiştir:

“Çevremde boşandığımı kimsenin bilmesini istemiyordum. Bundan utanıyordum. İnsanların bana ‘dul kadın’ olarak bakmalarını istemiyordum. Küçük yerde ve çocuğumla yalnız yaşadığım için korkuyordum. Hatta ilk zamanlar komşulardan bile sakladım. Kapıyı kaldıklarında eşim evde yok diyordum. Ayrıldığımızı söyleyemiyordum.”

Boşanma ile ilgili olarak yapılan farklı çalışmaların birçoğunda kadınların çevrenin tepkisini göz önünde bulundurarak boşanmayı

geciktirdikleri ortaya konulmuştur. Demirkıran ve arkadaşlarının (2009, s. 94) yaptığı çalışmada kadınların %27'si boşanmanın gecikmesini sağlayan nedenler arasında *dul yaşama kaygısını* dile getirmişlerdir. Bunun yanında erkeklerin sadece %5'inin dul yaşama kaygısını dile getirmesi, toplumsal cinsiyet algısının kadın ve erkekler açısından ortaya koyduğu farklılığı netleştiren bir nokta olarak tanımlanabilir. Aynı çalışmada çevrenin tepkisi ve dul yaşama kaygısı ile boşanma kararını geciktirmiş olanların toplamının %53 olması da, toplumun boşanmaya yönelik olumsuz bakışını ortaya koyması bakımından önemlidir.

Sarpkaya'nın (2013, s. 38) yaptığı çalışmada çalışan boşanmış kadınlar ile çalışmayan boşanmış kadınlar arasındaki maddi refah ve toplumsal baskı arasındaki farklılıklar tespit edilmiştir. Çalışmayan ve evde aile üyelerinin bakımını üstlenen ücretsiz ev içi işçisi olan kadınlar, dışarıya önemli sağlık durumları ve alışveriş gibi durumlar hariç çıkmamakta ve çıkmaları toplum tarafından hoş karşılanmamaktadır. Bunun yanında çalışan boşanmış kadınlar içinse durum daha farklıdır. Çalışan kadınlar, iş yaşamında ve sosyal çevrelerinde dikkatli davranmak ve hata yapmadan yaşamak durumundadır. Bu süreçte giyim tarzları ve davranışları alabildiğine kadınsılıktan uzak olmalıdır. Bu noktada G11'in ve G8'in söyledikleri önemlidir:

G11 *"Boşanmadan önce daha canlı renkler giyinirdim. Etek boylarım çok kısa değildi ancak kısa etek ya da elbise giymekten çekinmezdim. Boşandıktan sonra neredeyse hiç etek giymedim. İnsanların bana farklı bakmasından korkuyorum. Ya da iş yerinde birini etkilemeye çalıştığımı düşünmelerinden korkuyorum. Hakkımda asılsız dedikodular yapmalarından çekindiğim için çok sade giyinmeye çalışıyorum. İnanın makyaj bile yapmıyorum."*

Boşanmış kadın olma imajının kadının gündelik yaşantısını eklediğine dair ifadeleri bulunan katılımcı ile benzer ifadeleri bir diğer katılımcımız da kullanmıştır:

G8 *"Çevrenin bana 'dul' diye bakma düşüncesi beni çok rahatsız ediyordu. Küçük bir yerde yaşıyorum. İlk zamanlar çok korkuyordum."*

Acaba dulum diye başıma bir şey gelir mi? Evli arkadaşlarımla görüşmem onlar için sorun olur mu? Alışverişe rahatça gidebilir miyim? Birçok korkum vardı. Ama zamanla alıştım. Şimdi korkmuyorum. Tabi gene çevre şartlarına göre giyinmeye dikkat ediyorum”

Boşanmaya karar verme sürecinde yaşadığı korkuların yaşam süreçlerini etkilediğine dair ifadeleri olan katılımcı, sorunun kadın gözüyle görülmesine ışık tutmaktadır. Bir diğer katılımcının ifadeleri ise şöyledir:

G6 “Öyle üzerinde toplumsal bir baskıyı yoğun yaşayan biri değilim. Beni endişelendiren tek şey iş ararken ‘dul’ olduğumun bilinmesiydi. Çünkü toplumda dul kadından faydalanma isteği çok fazla gördüğümüz bir şey. Ruh yoksunu bir toplumda yaşadığımız için bedensel açıklıkla dolaşan bir dişi gibi görüleceksin. Bu da iştah kabartacak, iğrenç bir duyguydu. Hatta geçen yanımda şaka yapıldı: ‘Genç birini yaşlı bir komşu yardım için evine çağırmış. Adam karısına dönüp bunu benimle yalnız bırakma sen de gel demiş. Kadın dul ya üstüne atlayacak’. Bu kadar kötü bir espri olamaz. Böyle bir toplumda yaşıyoruz. Hiç etkilenmedim, umursamadım, desem de bu imajın yakıştırılması az da olsa bir endişe yaratmıştır.”

Kadınların buraya kadarki ifadeleri değerlendirildiğinde “boşanmış kadın” algısının boşanma kararı alma sürecinde kadınları etkilediğini söyleyebiliriz. Yukarıda da ifade ettiğimiz gibi çalışmamıza katılan kadınların %53,84’ü bu algıyı çok önemsemediklerini ifade etmiş olsalar da boşanma sonrası yaşamlarında dikkat etmek durumunda kaldıkları noktalar göz önünde bulundurulduğunda, bu algının tutumlarını çok da fark ettirmeden biçimlendirdiği gerçeği ortaya çıkmaktadır.

4. Sonuç

Bu çalışmanın amacı, kadının boşanma sürecinde ve sonrasında yaşadığı sorunlara kulak vermek ve deneyimlerini keşfetmektir. Bu saik ile nitel araştırma deseni kullanılarak Elazığ’da yaşayan 13 boşanmış kadınla yarı yapılandırılmış görüşmeler yapılmıştır. Yapılan görüşmeler, iki bölümde değerlendirilmiştir. Katılımcıların

öncelikle sosyodemografik özellikleri, ikinci olarak da deneyimleri üzerine sorular sorulmuştur. Nitel araştırma deseni ile kurgulanan çalışmanın analizi boşanma kararı alma deneyimleri, evlilikte “yalnızlık” ve kadınlar, boşanma kararı alma sürecinde çocuk faktörü, boşanma kararı alma sürecinde ekonomik faktör, boşanma kararı alma sürecinde “boşanmış kadın” algısının etkisi kategorileri bağlamında gerçekleştirilmiştir.

Boşanma kararı alma deneyimleri bölümünde çalışmaya katılan kadınların boşanma kararını alma süreçleri ve yaşadıkları deneyimler üzerine odaklanılmıştır. Bu süreçte kadınların iki temel tutum etrafında yoğunlaştıkları görülmektedir. Bunlardan ilki, kadınlar evliliklerinin ilk yıllarında boşanmayı düşünmekle beraber çevredekilerin de etkisiyle bu düşüncelerinden vazgeçebildikleridir. Yoğun olarak benimsenen tutumlardan ikincisi ise, evliliğin ilerleyen aşamalarında farklı nedenler (çocuk, ekonomi, aile, çevre) gerekçe gösterilerek boşanma sürecinin ertelenmesi tutumudur. Kadınların büyük bir kısmı boşanma kararı almada ikinci tutumu benimsemiş görünmektedirler.

Evlilikte “yalnızlık” ve kadınlar kategorisinde ise, kadınlar evliliklerinde yaşadıkları sorunların farkında olduklarını ancak bunu eşleriyle paylaşmalarının bir çözüm getirmediğini ifade etmişlerdir. Evlilik içi sorunları tek başlarına üslendiklerini ve bu sorunların tartışılması ve bir çözüme bağlanması konusunda eşlerinden herhangi bir destek göremediklerini ifade etmeleri kadınların evlilik içinde olayları tek taraflı değerlendirmek durumunda kaldıklarının da bir göstergesi olarak kabul edilebilir. Bu çalışmanın ortaya çıkardığı önemli noktalardan birisi de, kadınların evlilik kurumu içinde yaşadıkları yalnızlıktır. Bu noktada kadınlar hem sorunlarının dikkate alınmamasından hem de eşleriyle özel paylaşımlarının yetersizliğinden ya da yokluğundan şikâyet etmişlerdir. Bu da kadınların evlilik kurumu içerisinde “yalnız” bir süreç yaşadıklarının göstergesidir.

Boşanma kararı alma sürecinde çocuk faktörü ise, kadınların içinde yaşadıkları tüm olumsuzlukları görmezden gelmelerine neden olan unsurların başında gelmektedir. Çalışmada yer alan katılımcıların büyük bir kısmı çocukları nedeniyle evliliğinde boşanma kararı

alma sürecini ertelediklerini ifade etmiştir. Çocuğunun parçalanmış bir ailede büyüme endişesi veya ekonomik olarak çocuğa yetememe gibi durumlar kadınları boşanma kararı alma noktasında baskılamaktadır. Bu da çocukların boşanma kararının alınmasında, kadınlar açısından, caydırıcı unsurlardan biri olduğunu göstermektedir.

Boşanma kararının alınması sürecinde öne çıkan faktörlerden biri de ekonomik şartlardır. Çalışmada çok defa ifade edildiği gibi kadınların eğitim seviyelerinin düşüklüğü, herhangi bir meslek eğitiminden geçmemiş olmaları ve gelir getirici bir işte çalışma olanaklarının düşüklüğü, ekonomik olarak onları eşlerine bağımlı hale getirmektedir. Kadınların eğitim ve istihdam gibi olanaklara erişim fırsatlarının erkeklerin gerisinde kalması, kadınları ekonomik olarak bağımlı bireyler haline getirmektedir. Dolayısıyla boşanma kararı alma sürecinde de gelir getiren bir işte çalışmayan kadınlar bu kararı çok daha zor almaktadırlar. Yoksulluğa düşme endişesi kadınların boşanma kararını ertelemelerine neden olmaktadır.

Çalışmamızda son kategori ise boşanma kararı alma sürecinde “boşanmış kadın” algısının etkisi hususudur. Boşanma kararı alırken, kadınların endişe duydukları unsurlardan biri de toplumun “boşanmış kadın” algısıdır. Görüşmeye katılan kadınların %53,84’ü boşanma kararı alırken bu algıyı çok önemsemediklerini ifade etmişlerdir. Görüşmeye katılan kadınların %46,15’i, bu algıyla nasıl baş edecekleri konusunda bir stratejiye sahip olmadıklarını ifade etmişlerdir. Ancak çalışma esnasında kullanılan “giyimime dikkat ettim”, “makyaj yapmadım”, “elbise ya da etek giymekten kaçındım” gibi cümleler bize “boşanmış kadın” algısının bir baskı unsuru olarak kadınların boşanma kararı almalarında etkili olduğu gibi sonrasında da bu algıyla baş etme stratejileri geliştirdiklerini de ortaya koymaktadır. Yapılan çalışma bağlamında Elazığ ilinde yaşayan kadınların boşanma kararı alırken boşanmış kadın algısından etkilendikleri söylenebilir. Genel olarak çalışma, kadının birçok faktöre bağlı olarak boşanma kararı almayı ertelediğini göstermektedir.

5. Kaynaklar

- Amato, P.R. (2010). Research On Divorce: Continuing Trends And New Developments. *Journal of Marriage and Family*: 650-666.
- Arıkan, Ç. (1996). *Halkın Boşanmaya İlişkin Tutumları Araştırması*, Aile Sosyal Politikaları Bakanlığı Aile ve Toplum Hizmetleri Genel Müdürlüğü, Ankara.
- Aydın, O. & Baran, G. (2010). Toplumsal Değişme Sürecinde Evlenme ve Boşanma, *Toplum ve Sosyal Hizmet Dergisi*, 2(21):117-126.
- Berktaş, F. (2014). Tek Tanrılı Dinler Karşısında Kadın, İstanbul: Metis Yayınları.
- Ergil, D. (1980). *Türkiye’de Terör ve Şiddet*, Ankara: Turhan Kitapevi.
- Esen, E. (2013). Avrupa Birliği ve Türkiye’de Kırsal Kadının Durumu ve Almanya’dan Proje Uygulama Örnekleri, *Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi*, 12, 1:105-127.
- Can, Y. ve Aksu. N. B. (2016). Boşanma Süreci ve Sonrasında Kadın, *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi* (15), 58:888-902.
- Cansel, E. v.d. (1977). Boşanmanın Dayandığı Esaslar, Boşanma Hukuku Haftası, *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları*, No. 407, Cilt: II:67-112.
- Demirkıran Y.S vd. (2009). *Boşanma Nedenleri Araştırması*, Başbakanlık Aile ve Sosyal Araştırmalar Genel Müdürlüğü, Ankara.
- Güdekli, A. (2016). *Küresel Erkek(lik) ve Medya*, Literatürk.
- Gürsoy, K. vd. (1977). Boşanma Hukukunun Tarihî Gelişimine Bir Bakış ve Boşanma Sebeplerinde En Yeni Gelişmeler, Boşanma Hukuku Haftası, *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları*, No. 407, Cilt: II:1-46.
- Özkiraz, A. & Baş, G. İ. (2016). Osmanlıdan Günümüze Türk Toplumunda Aile Yapısı ve Boşanma, *KMÜ Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 18 (30): 87 – 95.
- Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü, Araştırma Raporu, 2009.
- Keskin, Y. (2017). Lâle Devri’nde Eyüp Kazası’nda Sosyal Hayattaki Değişim Göstergesi Olarak: Boşanmalar, *Tarih ve Gelecek Dergisi*, 2(1):102-118.
- Kreager, D. A., Richard B. F., Cody W. & Marin, R. W. (2013). Women’s education, marital violence, and divorce: A social exchange perspective. *Journal of Marriage and the Family*, 75:565–81.
- Sarpkaya, O. A. (2013). Boşanmış Kadınlarda Toplumsal Baskılara Direnme Stratejileri: Van Örneği, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 6 (26):29-50.

- TÜİK. (2015). İş Gücüne Katılım Anketi Sonuçları.2014, www.tuik.gov.tr/veribilgi. Erişim Tarihi:25.01.2018.
- TÜİK. (2016). Evlenme ve Boşanma İstatistikleri, [http://www.tuik.gov.tr/PreHaber Bültenleri](http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri). Erişim Tarihi:16.02.2018.
- TÜİK. (2017). İllere Göre Evlenme ve Boşanma İstatistikleri, www.tuik.gov.tr, Erişim Tarihi:28.11.2018
- Yıldırım, N. (2004). Türkiye’de Boşanma ve Sebepleri, *Bilig Dergisi*, 28: 59-81.
- Yılmaz, A. (2010). Osmanlıdan Cumhuriyete: Kadın Kimliğinin Biçimlendirilmesi, *Çağdaş Türkiye Tarih Araştırmaları Dergisi*, IX (20-21):191-212.
- Zastrow, C. (2016). *Sosyal Hizmete Giriş*, Nika: Ankara